

Inge Belamarić

TENERORUM LUSOR AMORUM

Publije Ovidije Nazon –
o 2000. obljetnici smrti

Tomi, grad na samom rubu Rimskog Carstva, na Crnome moru, postat će po odluci cara Augusta mjesto izgnanstva i turobna života jednog od najvećih pjesnika. Publije Ovidije Nazon živjet će ondje od 8. do smrti 17. A.D. Da nije doživio *relegatio* – progonstvo bez gubitka imovine i građanskih prava – nikada ne bismo imali orisa njegove autobiografije u *Tristia*, slavnoj zbirci elegija. Predstavlja se potomstvu „da bismo znali tko je on, pjesnik nježnih ljubavnih pjesama”.

*Ille ego qui fuerim, tenerorum lusor amorum,
quem legis, ut noris, accipe posteritas.
(Trist. IV, 10, 1-2)*

Sjeća se tako da je kao dječak pokušavao pisati prozu, pa ipak „sve što sam pokušao napisati bio je stih”.

*scribere temptabam verba soluta modis.
Sponte sua carmen numeros veniebat ad aptos,
Et quod temptabam scribere versus erat.
(Trist. IV, 10, 24-26)*

Rođen je u godini Ciceronove smrti, 43. pr. Kr. u Sulmonu, gradiću Peligna, drevnog italskog plemena, u Brutiju (danas Abruzzi), u bogatoj viteškoj obitelji. Bio je najmlađi u krugu pisaca Augustova doba: Vergilije je rođen 70., Horacije 65., Propercije 54. pr. Kr. Pohađao je u Rimu studij retorike, a talent ga je približio pjesničkom krugu vojskovođe i političara Mesale Korvina, gdje je bljesnuo slaganjem erotskih elegija. Ujesen 8. godine po Kristu, nalazimo ga na vrhuncu slave. Djela su mu odreda bestseleri. Vidjemo da je bio dječak kad je 31. godine pr. Kr. dovršen građanski rat. Otud možda nije znao što sve nosi društveni metež. Bio je zvijezda u krugu koji je uživao u sofisticiranu intelektualnom nadigravanju i vjerojatno u prvi čas nije razumio logiku postupna rasta sumorne i represivne atmosfere zadnje dekade Augustove vladavine. Iza njega

su djela s kojima je stekao slavu pisca – ali prije svega slavu zabavljača – pjesnika lakih komada punih duhovite poetske fantazije i epigramskih peckavosti, briljantne spontanosti u nedostižnoj tehnici pjesničkog metra: *Amores*, *Heroides*, *Ars amatoria*, *Remedia amoris*, a tu je i jedna tragedija – *Medea*. Sačuvana su, nažalost, samo dva stiha te tragedije koju je napisao između prvog i drugog izdanja *Amores*. Bila je namijenjena samo za čitanje, a njenu nam vrijednost potvrđuju Tacit i Kvintilijan.

Amores (Ljubavi) koje će nastajati od 25. pr. do 2. p. Kr., sastoje se od 49 elegija (u tri knjige) posvećenih Korini (fiktivnoj ljubavi koja je vjerojatno *mixtum* različitih iskustava koja je proživio na različitim ljubavnim adresama). U njoj se virtuozno variraju različita lica jedne te iste ljubavi. Dodajmo: Ovidije prvi u rimsko pjesništvo uvodi elemente retoričko–deklamatorskog stila, variranje iste teme, poentiranje misli. Sâm je smatrao je da je s *Heroides* (Ljubavne poslanice mitskih junakinja) stvorio novu pjesničku vrstu – epistola u stihovima. Zbirka sadržava 21 elegiju u kojima Penelopa piše Odiseju, Didona Eneji, Medeja Jazonu... U muškom društvu kakvo je bilo rimsko – predatorski karakter muških božanstava koja govore u ime svakog Rimljanina, najbolje ocrtavaju tolika silovanja opisana u *Metamorfozama*, makar uvijek zabašurena nekom karakterističnom ovidijevskom poantom – nitko nije bolje znao razumjeti i prikazati ženski karakter. Žene je stvarno volio kao vedri predmet želja. Prije *Ljubavnog umijeća* napisao je u elegijskim distisima djelo o upotrebi kozmetičkih sredstava *O uljepšavanju ženskog lica* (*De medicamine faciei feminae*), od kojeg je sačuvano samo sto stihova. Dodajmo ovome i manje uspjeti spjev *Lijekovi od ljubavi* (*Remedia amoris*).

Ipak, u zrelijim godinama pjesnik shvaća da se u povijest može ući i u njoj ostati ostati u prvom redu epom. Počinje istodobno raditi na *Fastima* i *Metamorfozama*. Za Ovidija *Pretvorbe* su *carmen perpetuum*, i doista nema preciznijeg izraza za to djelo, koje okvirom i formom izmiču svakoj klasifikaciji. Jer, ranijeg modela epa bez jedinstvene radnje nije bilo ni u grčkoj ni u latinskoj književnosti. Novost je u prvom redu posve moderno psihološko istraživanje različitih tipova ljudskog karaktera, dosega njihova djelovanja i njihovih emocija. Bogovi u Ovidijevim bajkama nisu na nebesima nego s objema nogama na zemlji, nisu u prošlosti nego su poput ljudi oko nas, samo što su ogrnuti kostimima u kakvima su prikazivani na kipovima. Karakteri su to, kako se danas kaže ‘nešto veći od zbilje’, što ih međutim ne karikira nego čini shvatljivijima i bližima stvarnosti. Namjera je jasna iz uvodnih stihova:

*Srce me vuče, da pjevam prijetvore u druga t'jela.
Pothvatu mojem i ovdje pomozite, bozi, od kojih
jesu prijetvori ti, i bez prekida sve od početka
svijeta pjesmu provodite moju do vremena moga.”*
(*Met.* I, 1-4, prijevod T. Maretića)

Kao rođeni, gotovo neusporedivi pripovjedač, Ovidije započinje *Metamorfoze* stvaranjem svijeta iz kaosa. Nižu se mitološke priče o četiri doba svijeta, o velikom potopu koji preživljavaju jedino pravedni Deukalion i Pira, o Niobi... Epizode koje nisu imale

izravnih poveznica dobile su međutkanje. Ovidije kao Arahne tka nitima nesputane imaginacije koja spaja intelektualni i estetski užitak u zadivljujuće glatkim i zvučnim heksametrima. Načelo *omnia mutantur* pretvara se u opojni *vertigo*, pa nije čudo da će Ovidijeve pretvorbe postati možda najutjecajniiji spjev zapadne civilizacije. Jedinственije je i od *Tisuću jedne noći*, gdje samo okvirna priča o Šeherezadi povezuje raznovrsne pripovijesti. Diraljive su priče o nesretnim ljubavima, PIRAMU i TIZBI, ORFEJU i EURIDIKI; Eho uzaludno doziva Narcisa; Dedal neutješno ponavlja Ikarovo ime; sve se u neumitnoj mijeni preobražava u nešto drugo - Akteon u jelena, Dafne u lovoriku... Posljednja preobrazba je znakovita: Julije Cezar pretvara se u zvijezdu. Pročitajmo još jednom priču o Narcisu i Eho. To su zapravo dvije toliko virtuozno isprepletene priče da su glavni likovi jedno drugome zrcalo i jeka. U drugoj pak Astijag napada Akonteja, ne shvaćajući da je pred njim mramorni kip junaka kojeg je malo prije Meduza pretvorila u kamen: čujemo zvuk oštrice mača na mramoru, kip gleda kip:

(...) gledne Gorgonu te otvrđne i kamen posta
 Misleći za nj Astijag da živi, udari dugim
 Mačem po njemu, al' mač sa zveketom oštrim se odbi.
 Dokle se čudi Astijag, i njega isti prijetvor
 Snađe, i mramornom još mu u licu čuđenje osta.

(*Met.* III, 203-207)

Sjećamo se Berninijevog Apolona koji pokušava zadržati Dafnu, koja se, dok gotovo lebdeći izmiče zagrljaju progonitelja, pretvara u lovor. Nema sumnje: pred nama je *paragone*, takmičenje izražajnih mogućnosti kiparstva i literature, i iznad svega mogućnosti "pripovijedanja" u jednom i drugom mediju (što je bila opsesija renesansne teorije umjetnosti), ovdje je transformiran u ogledanje Berninija s Ovidijem. Prvi je, poput Pigmaliona, stvorio djelo nenadmašna virtuozičeta. U mramoru gledamo živu put, treptaj mišića tijela nimfe koje se naočigled pretvara u grane, čujemo dah vjetra u lišću... Drugi je na toliko raznih načina stihovima opisao proces transformacije ljudskog tijela u kip, pticu, zvijer, cvijet... uvijek uspijevajući dati pun taktilni osjećaj preobrazbe, preobražavajući pritom sam medij jezika, postižući ono što je Italo Calvino u Ovidija vidio kao vrhunac umjetničkog ideala – „lakoće”.

No, još smo u A.D. 8. Ono što se svima činilo lepršavom ironijom u velikom dijelu Ovidijeve poezije, August je shvatio kao subverzivnu satiru. A bilo je mnogo signala koji su se tako mogli protumačiti. Princeps je posvojio Apolona kao osobnog zaštitnika. Podigao mu je hram na Palatinu, pa mu je Apolon postao kućnim bogom. U Prvoj knjizi *Metamorfoza* pred nasrtajem tog Apolona Dafne se pretvara u lovorovo stablo; u Drugoj knjizi *Ars amatoria* isti bog odjednom postaje *praeceptor* ljubavog umijeća; Olimp je predstavljen kao „Palatin na nebu” (I,176) ...

Sam pjesnik kazuje da su *carmen et error* bili razlogom njegova progonstva. *Carmen* je očito *Ars amatoria*, gdje se u prve dvije knjige u elegijskim distisima zavodjenju

podučavaju muškarci, a u trećoj žene. Vrijeme objavljivanja nije moglo biti nesretnije odabrano. Zbirka se pojavila neposredno nakon što je sâm August prognao kćer Juliju zbog nemoralna ponašanja. Knjižica nije bila samo trajni *memento* te odluke nego i provokacija ideji obnove strarorimskog morala kojoj se August programatski posvetio. *Error*, očito osobne naravi, općenito se vezuje za nemoralno ponašanje Augustove unuke, koja je protjerana iste godine kao i pjesnik. Ovidije spominje *ira laesi principis*, ali ostaje tajnom što je izazvalo tako silnu srdžbu.

Grom s Palatina i nije trebao Nazona toliko iznenaditi, da njegova osuda (nikad javno obznanjena) nije bila istinski presedan. Djelo se našlo na indeksu, no potvrđeno je Tacitovo pravilo: *punitis ingeniis gliscit auctoritas* – „kažnjavanjem nadarenih njihov ugled raste”.

Metamorfoze je pjesnik bacio na lomaču. Oni koji smatraju da je to učinio nezadovoljan njihovom formom zaboravljaju da je (unatoč tome što sam veli da su objavljene neredigirane) pisao lako poput Mozarta, bez mnogo prepravljanja (slikari bi rekli: *pentimenta*), da je samouvjerenio zaključio:

Evo sam svršio djelo – ni srdžba ga Jupiter-boga
 Uništiti neće ni oganj ni gvožđe ni nesito vr'jeme.
 Onaj dan, što samo nad ovijem tijelom ima
 Vlast, nek nestalni rok mi života svrši, kad hoće,
 Ali, ću s dijelom boljim nad viskoke ja se zvijezde
 Dići i bit ću vječan, i ime mi zatrt se ne će.
 Kud god se Rimsko moć nad zemljama svladanim širi,
 Narod će čitati mene, i ne varaju li slutnje
 Pjesničke, ja ću u sva vremena živjeti slavljem.
 (*Met.* XV, 871- 879)

Fasti su dovršeni dopola – obrađeni su mjeseci od siječnja do lipnja. Pisani su u elegijskom distihu, po uzoru na Kalimaha, a govore o porijeklu svetkovina i rimskih običaja u duhu Augustove religijske obnove. Projekt je bio zamišljen u dvanaest knjiga, jedna za svaki mjesec kalendara. Dragocjeni su kao izvor za rimsku religiju, pogotovo jer se temelje na ukorijenjenoj tradiciji i poznavanju Enija, Varona, Katona... Možda baš činjenica što je izgubljena polovica počinjala s mjesecima koji su imenovani po Juliju i Augustu (dotad *Quintilis* i *Sextilis*), sugerira da je Ovidije i njih bacio u vatru? U progonstvu, odsječen od knjiga i biblioteka, antikvarnu liniju započetog djela nije mogao nastaviti, premda je *Faste* odnio na Pont.

Zadnju noć u Rimu opisao je tako da se može uprizoriti kao grčka tragedija. Ne postoji ništa slično u golemoj svjetskoj literaturi koja je dobrim dijelom sazdana na motivima progonstva, izbjeglištava, emigracije – stvarne i fiktivne. Ovidijeva *domus* prizorište je bučnog sprovoda. U koru su muški i ženske u kući, djeca, nekoliko od tolikih dojučerašnjih prijatelja, žena koja nariče s pepelom u kosama, koja se tuče u gole prsi...

U 55. retku piše kako oklijeva prijeći preko praga i kako je triput nogom zakoračio prije nego je prešao granicu između svoje kuće i ulice. Te je noći živ umro.

*Cum subit illius tristissima noctis imago
qua mihi supremum tempus in urbe fuit,
Cum repeto noctem qua tot mihi cara reliqui,
labitur ex oculis nunc quoque gutta meis.
(Trist. I, 1, 1-4)*

Valja u zagradi reći: u času progona, njegov život se činio uspješnim, njegov je brak bio sretan, i takav je i ostao (valjda ne samo zbog 1000 milja i 10 godina udaljenosti). Sam veli: možda su mi stihovi lascivni, ali život mi je bio čist. Njegovo putovanje u Tome putovanje je u podzemlje. Preplodio je olujni Jadran, prošao Korintski kanal prisjetivši se dana kada je kao student prepun nada putovao u Atenu. Shvaća da će na kraju stvarno umrijeti na nepoznatoj obali (*ignotis oris, Trist. III, 3, 37*), beskrajno udaljenoj od Rima (*immensas vias, Pont. III, .3, 78*).

Tomi su garnizonski grad, na rubu poznatoga svijeta, na surovu moru i na udaru britke bure, pripojen rimskom svijetu netom nakon „najgoreg rata nakon onoga protiv Kartage” (*gravissimum omnium externorum bellorum post Punica* - Svetonije, *Tiberije*, 16), odnosno gušenja Batonova ustanka (6.-9. p. Kr.) u Iliriku. To je najvažnija vojna točka buduće Mezije. Relegirati na takvo mjesto pjesnika kojemu je svaku misao i riječ obojio *milieu* Rima, značilo je – ne kazniti ga, nego ga trajno mučiti. U svakom slučaju, bio je to prvi slučaj progonstva na Crno more. (Mnogi bi se pak iznenadili koliko puta je za *relegatio, exilium*, ili *deportatio* bila označena Dalmacijom!)

Ovidije je mjesto svog progonstva – klimu, krajolik, ljude – oslikao najtmurnijim bojama. Mnogo se pisalo koliko je pretjerao u tom aspektu svog ogorčenja. Tomi su otprilike na istoj geografskoj širini kao i Rim; njegov je Sulmon češće pod snijegom...

Ironija je da ga je kao carski legat u Tomima dočekaio Publije Vinicije, strastveni zaljubljenik u njegovu poeziju. Grad su osnovali Milećani u krajem šestog stoljeća pr. Kr., a nešto od grčkih običaja i institucija očuvalo se do Ovidijeva vremena. Tomićani su pjesnika tetošili raznim častima, oslobodili ga lokalnih poreza, dali mu da kao *agonothetes* predsjedava nekim religioznim obredima. Bili su dakle osupnuti kada je do njih došla vijest o stihovima u kojima ih pjesnik za njihovu zemlju kaže da je zasuta vječnim snijegom, da nema ni voća ni grožđa, da morska pučina nikad nije suncem obasjana. Neobrađena da stoje polja, njive puste. Neprijatelj je i zdesna i s lijeva: Bistonci s kopljima s jedne, Sarmati sa sulicama s druge strane.

Ipak, nekoliko godina po dolasku Ovidije veli, skoro ponosno, da je posve svladao ”sarmatski” dijalekt te skitske zemlje (*Scythia Minor*). Do A.D. 15, znao je dovoljno getskog (pretpostavlja se zapravo neku barbariziranu grčku *lingua franca*) da je mogao sastavljati elegijske stihove. Morao se akomodirati jer, veli, latinski je gotovo nepoznat

osim u krugu rimske administracije. Smatrao je da mu je dar pisanja atrofirao. Može li se osjećaj koji je imao izreći bolje nego što je to sam učinio? *Pisanje pjesme koju nemate kome pročitati nalik je plesanju u mraku.*

*sive quod in tenebris numerosos ponere gestus
quodque legas nulli scribere carmen idem est*
(Pont. IV, 2, 33-34)

No, u deset godina progonstva napisao je *Tristia* (u pet knjiga) i *Epistulae ex Ponto* (u četiri knjige). Uvjerljivost stiha bila je tolika da uopće ne mora izazvati čuđenje pretpostavka (ipak posve nemoguća) da Ovidije zapravo nikad nije relegiran, nego je sâm stvorio poetsku fikciju egzila.

Egzil – udaljavanje iz kruga zavičajnog društva - bijaše kazna koje su se svi najviše užasavali: najveća kazna Ovidiju, Seneki, kasnije Danteu... August je, kao mnogi prije i poslije njega, primjenjivao represivne mjere prema književnicima koji su se usudili izraziti što se Vlasti nije svidjelo. Prisjetimo se sudbine Azinija Poliona i Mesale Korvina, republikanskih govornika i političara koji su se zatvorili u svoje kuće da bi među sobom šaptali kao republikanska opozicija i ljubitelji književnosti, sjetimo se elegičara Kornelija Gala, prijatelja Augustova, koji je počinio samoubojstvo kad je pao u carevu nemilost. Postoji ipak jedna opaska u Cicerona, sačuvana u Augustinovoj *De civitate dei*, iz koje se vidi da su Rimljani postavili granice onome što se smije kazati na pozornici i koga se smije, odnosno ne smije javno napadati. Riječ je o parafrazi iz četvrte, uglavnom izgubljene, knjige *De re publica*, gdje Scipion Afrički uspoređuje grčku i rimsku komediju komentirajući: *fuit etiam lege concessum ut, quod vellet, comoedia de quo vellet nominatim diceret* —, [Grčka] komedija je mogla kazati što je htjela i o kome je htjela – po imenu”. U Rimu – veli Scipion, prema Ciceronu – tako nešto bila je teška uvreda, *sive quis occentavisset sive carmen condidisset quod infamiam faceret flagitiumve alteri* „ukoliko je itko pjevao ili napisao pjesmu koja je nekome nanijela sram ili skandal”. Paus se obično citira kada se donosi priča o epskom pjesniku i dramatičaru Gneju Neviju (*Gnaeus Naevius*, c. 264.–201. pr. Kr.) koji je, prenosi Aulo Gelijs, bio utamničen i na kraju poslan u progonstvo u Utiku jer se drznuo taknuti u rimsku kastu svoga doba.¹

Iz tolikih Ovidijevih stihova *ex Ponto* profilira se slika Augusta, gospodara života i smrti. Pokušao je sve ne bi li umilostivio „boga Augusta”. Načinio je *auto-da-fé*:

*maxima poena mihi est ipsum offendisse, priusque
venisset mallet funeris hora mihi.*

– „Najveća mi je kazna što sam ga uvrijedio, više bih volio da sam umro prije”. (*Trist.* V, 11, 11-12); *id quoque, quod vivam, munus habere dei* – „Držim darom božjim što sam uopće živ”. (*Trist.* I, 1, 20).

¹ Više o Nevijevom slučaju i kasnijim implikacijama, u: Matthew M. McGowan, *Ovid in Exile, Power and Poetic Redress in the Tristia and Epistulae ex Ponto*. Brill : Leiden – Boston, 2009, 47-48.

Pisao je otvoreno pismo:

*crede mihi, distant mores a carmine nostro:
vita verecunda est, Musa iocosa mea;
magnaue pars mendaxoperum est et ficta meorum
plus sibi permisit compositore suo.*

(*Trist.* II, 353–356)

„Vjeruj mi, moja narav se razlikuje od moje poezije: moj život je čedan, moja Muza zaigrana. Glavnina mog djela je varava i izmišljena, dozvoljavajući sebi više nego što je autor htio”.

Uspoređuje se sa svim pjesnicima koji su mu prethodili ili su mu suvremenici:

*denique nec video tot de scribentibus unum,
quam sua perdidit Musa, repertus ego*

(*Trist.* II, 495–496)

„Od tolikih pisaca ne vidimi nijednog koji je propao zbog svoje Muze, osim sebe”.

Opisivao je suprugi koji bi trenutak mogao biti pogodan za molbu kojom bi se pokrenulo pomilovanje: njegova treća žena obratila se Augustovoj trećoj ženi. No Livija je, čini se, bila još tvrđa od Augusta. Ni Tiberija se nije dalo nagovoriti.

Molio je konačno prijatelje da posreduju, ali kako. Veli im da se ne plaše jer se obraćaju blagom vladaru, a ne okrutniku poput Polifema ili Antifata, kralja Lestrigonaca (*Pont.* II, 2, 11), Teromedona (kralja Libije), Atreja (brata Tijestova), ili poput egipatskog kralja Busirida koji je davao ubiti svakog stranca (*Pont.* II, 6, 41), etc., sve poizbor ljudoždera, ubojica, monstruma koji su hranili svoje kućne zvijeri ljudskim mesom ...

Širina Augustova gnjeva širi se do rubova poznata svijeta:

*Caesaris ira mihi nocuit, quem solis ab ortu
solis ad occasus utraque terra tremit.*

(*Pont.* I, 4, 29–30).

„Ranjen sam Cezarovim gnjevom, koji udara strahom zemlju od sunčeva istoka do zapada”.

Epistulae ex Ponto su poslanice upućene raznim adresatima, koje moli za pomoć i povratak. Napisao je i epitaf za grob u Rimu, ponavljajući formulu „pjesnik nježnih ljubavi”:

*Hic ego qui iaceo tenerorum lusor amorum
ingenio perii Naso poeta meo.*

(*Trist.* III, 3, 73–74)

Mnogo se pisalo o tom opetovanom moljakanju i jadikovkama kao o kukavičkoj naravi pjesnika, koji da je izgubio potpuno svoje dostojanstvo. Posredan odgovor dao je Julian Barnes u romansiranoj biografiji Dmitrija Šostakovića: „Duša može biti uništena na jedan od triju načina: onim što vam drugi učine, onim što vas drugi natjeraju da

učinite sebi, i onim što dragovoljno izaberete da učinite sami sebi. Bilo koji način je dovoljan, no ako su sva tri bila udružena, rezultat je bio savršen”. Ili kako stoji u još jednoj paraleli iz suvremene literature: „Gdje nema slobode, osim kao subverzivne ideje . . . krivi ste i kada još ne znate od čega i zašto?”²

Na kraju, nema sumnje da je Ovidije, uvijeno ili otvoreno posve jasno opisao s jedne strane narav vlasti koju je po svojoj slici i prilici oblikovao August, vladar života i smrti, s druge, poziciju pjesnika koji stoji u jednom času na rubu samoubojstva, ali uvijek sa sviješću da će se njegovi stihovi ocjenjivati na horizontu stoljeća koji dolaze. *Quia res est publica Caesar* – „Budući da je Cezar država” (*Trist.* IV 4, 15), kaže na jednom mjestu, a drugdje veli: *di quoque carminibus, si fas est dicere, fiunt* – „bogovi su također, ako se smije kazati, stvoreni pjesmama” (*Pont.* IV, 8, 55). Ali pjesnikova besmrtnost jamstvo je da August nikad neće ovladati ni njegovim glasom, niti će moći u njegovim stihovima naći sliku o sebi kakvu bi želio ostaviti za budućnost. U parafrazi kode *Metamorfoza*, u *Trist.* III, 7, 45–54 račun je ispostavljen:

*En ego, cum caream patria uobisque domoque,
raptaque sint, adimi quae potuere mihi,
ingenio tamen ipse meo comitorque fruorque:
Caesar in hoc potuit iuris habere nihil.
Quilibet hanc saeво uitam mihi finiat ense,
me tamen extincto fama superstes erit,
dumque suis uictrix septem de montibus orbem
prospiciet domitum Martia Roma, legar.*

„Iako mi nedostaje moja domovina, vi, moja obitelj i moj dom, i sve što mi se moglo uzeti bilo mi je oduzeto, i dalje u potpunosti uživam moć svoga uma: Cezar nije mogao steći pravo na nj. Neka netko skonča moj život gorkim mačem, moja slava će ipak nadživjeti smrt. I dokle god slavodobitni Rim, Marsov grad, bude sa svojih sedam brežuljaka gledao osvojen svijet, bit ću čitan”.

Krug se zatvara, Ovidije instruirao budućnost da *Metamorfoze* treba čitati u ključu njegove osobne pretvorbe, nesreće koja ga je zadesila bez suda i priziva:

*sunt quoque mutatae, ter quinque uolumina, formae,
nuper ab exequiis carmina rapta meis.
his mando dicas, inter mutata referri
fortunae uultum corpora posse meae,
namque ea dissimilis subito est effecta priori,
flendaque nunc, aliquo tempore laeta fuit.
(*Trist.* I, 1, 117-122)*

² McGowan, 62. Riječ je inače o izvršnoj studiji o problemu Ovidijeva egzila, s punim pregledom goleme bibliografije.

„Tu je i petnaest svezaka *oblika u mijenama*, pjesme koje su nedavno oteli s moga sprovoda. Predlažem vam da im kažete među preobraženim tijelima mogu računati i na lik moje nesreće. Jer se to također nenadano zbililo, spram onoga što je bilo prije: sad je u suzama ono što je u drugom trenu bilo sretno”.

Ta nova pesimistička nota, kroz optiku pjesnikova progonstva, daje *Metamorfozama* drugačiji timbar. Tako, nasuprot *Res gestae divi Augusti* – gdje u uklesanoj kapitali *pater patriae* nabraja skale svog uspona, javna dobročinstva, koga je sve podčinio i dokle je proširio zvuk latinskog jezika – valja staviti *Metamorfoze*, možda prvo djelo u povijesti literature koje je trebalo čitati u sebi, u tišini, ne na glas.

Na kraju se moramo vratiti Ovidijevoj ostavšini. Rado navodim pasus koji možda do same srži ocrtava što je Ovidije donio tom jeziku kojeg intelektualci još u osvit modernoga doba zovu materinjim. „Latinski je po prirodi usporeni spondaički jezik koji se odlikuje maksimumom izrečenog minimumom riječi – teških, snažnih, lapidarnih. U rukama Lukrecija i Vergilija sposoban je za svečanu veličanstvenu glazbu, neusporedivu bilo s kojom drugom poznatom literaturom. Nije slučajno da je glavnina najveće religiozne glazbe postavljena na latinske riječi ili da je većina najvažnijih svjetskih opera skladana na talijanskim libretima; s obzirom da je talijanski, na kraju krajeva, latinski u suvremenom ruhu, te potječe od melodioznosti materinjeg jezika. Ovidijev je pristup, međutim, posve drugačiji. Ono čemu teži i što postiže na čudesan način jest lakoća, fleksibilnost i brzina. U svojim stihovima uvodi visoki udio plesnih daktila, osobito na početku, izbjegava izbacivanje dugih slogova s njihovim zamućujućim efektom, koristi najjednostavnije vrste rečenica za održavanje pokreta.” (Tako D. E. W. Wormell, priređivač i prevoditelj *Fasta* na engleski.)

Zbog svega toga Ovidije je bio u pravu: njegovim stihovima bila je osigurana budućnost. Ovidije je izrazito zastupljen u srednjovjekovnim pjesničkim kompilacijama i, nadasve, florilegijima. Tâ on je *sententiarum floribus repletus*. Dvanaesto stoljeće, kad počinje stvarna obnova interesa za pjesnikovo djelo, neki čak zovu *aetas Ovidiana*. No riječ je o o pažljivo prosijanim zrcima njegove mudrosti, ugrađenima u „zlatne rječnike” koji će stajati na radnim stolovima srednjovjekovnih pravnika, liječnika, propovjednika, vladara i dvorjana, diplomata. Tko nije upoznat s cjelovitim Ovidijevim opusom, nego samo sa sentencama i aforizmima što iskre npr. u znamenitom *Speculum Historiale* Vincenta iz Beauvaisa, kao i u nizu onodobnih kompilacija (često u tijesnoj svezi s *Disticha Catonis*), mogao bi zaključiti da je pjesnik bio zadrti moralist. U 13. st. *Metamorfoze* su prevedene na grčki, pa ga upoznaje Bizant. Ovidijeva *Tristia* i *Epistulae ex Ponto*, bijahu nekako osobito prikladno štivo tolikim srednjovjekovnim prognanicima. Izniman je njegov utjecaj u kasnijoj europskoj književnosti (Boccaccio, Lope de Vega, Tasso, Shakespeare, kod nas Juraj Šižgorić, Šiško Menčetić, Đore Držić, Ignjat Đurđević, Ivan Gundulić...), u glazbi, u slikarstvu (Mantegna, Giorgone, Tizian, Rubens...). Nema galerije zapadne hemisfere na čijim zidovima nećemo naći odjeka Ovidijevih *Metamorfoza*.

Na koncu: nitko nije latinski učinio tako hitrim i elastičnim, bistrim i slikovitim, usmjerenim i uhu i oku, lirskim i dramatičnim, istodobno prozirnim i dvosmislenim, pogodnim za ironijsku intelektualnu kamuflažu u opisivanju opresivne stvarnosti koliko i za persiflažu, agonijskih koliko i prolaznih ljubavnih poslova, odnosno sveg onoga što podrazumijeva *la condition humaine*. S Metamorfozama je pak stvorio prvi veliki spjev lišen patriotskog ili moralizirajućeg general-basa, posve okrenut univerzalnoj ljudskoj naravi, i svakom društvu i vremenu.

